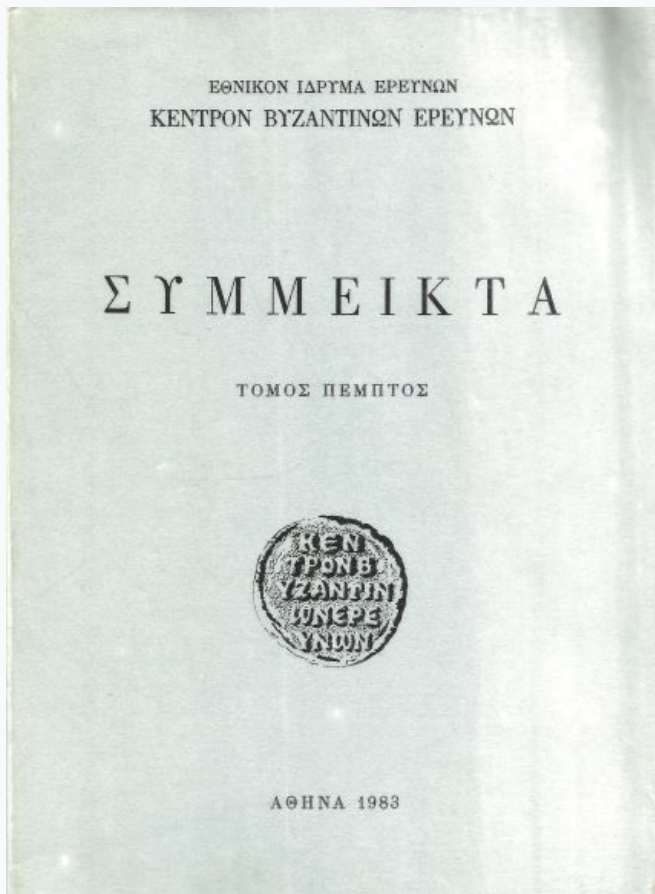

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τούρκου

Ελεωνόρα Σ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

doi: [10.12681/byzsym.685](https://doi.org/10.12681/byzsym.685)

Copyright © 2014, Ελεωνόρα Σ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε. Σ. (1983). Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τούρκου. *Byzantina Symmeikta*, 5, 203–215.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.685>

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΒΑΡΔΑΝΗ ΤΟΥΡΚΟΥ*

Στόν πρώτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου ἐκδηλώνεται ἡ ἐπανάσταση τοῦ στρατηγοῦ Βαρδάνη, τοῦ ἐπονομαζόμενου Τούρκου (19 Ἰουλίου 803). Τὸ γεγονός παραδίδεται ἀπὸ τὶς ἀφηγηματικὲς πηγές, οἱ ὁποῖες εἶναι ἰδιαίτερα φειδωλὲς σὲ πληροφορίες γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Βαρδάνη πρὶν ἀπὸ τὸ 803¹.

Α'. Κ α τ α γ ω γ ῆ κ α ι ἄ ξ ι ὡ μ α τ α

Τὸ ὄνομα Βαρδάνης εἶναι ἀρμενικὸ καὶ ἀρκετὰ διαδεδομένο στὴ βυζαντινὴ κοινωνία². Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὰ κείμενα προσδίδουν στόν Βαρδάνη τὴν προσωνυμία «Τοῦρκος» μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπανάστασης, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ προσωνυμία αὐτὴ λείπει ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρονται πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 803³. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ προσωνυμικὸ ἐπίθετο, ποὺ οἱ χρονογράφοι τὸ χρησιμοποίησαν γιὰ νὰ ἀποδώσουν τὴ σφετεριστικὴ διάθεση καὶ τὶς ἀνατρεπτικὲς ἐνέργειες τοῦ πρωταίτιου τῆς ἐπανάστασης· ἀκόμα εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς μὴ καθαρὰ βυζαντινῆς καταγωγῆς τοῦ Βαρδάνη Τούρκου. Τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς του δὲν ἀπασχολεῖ τὶς πηγές, ἀλλὰ καὶ ἡ προσωνυμία «Τοῦρκος» δὲ διευκρινίζει τὸν τόπο προέλευσής του. Ἡ πληροφορία ποὺ δίνει ὁ Θεοφάνης, τοὺς *Τούρκους ἐκ τῆς ἐφάας, οὓς Χαζάρεις ὀνομάζουσιν*⁴, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Βαρδάνης ἦταν Χάζαρος. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ βυζαν-

*Ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὶς εὐχαριστίες μου στόν κ. Α. Μαρκόπουλο γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ πρόσφερε σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

1. Θεοφάνης, 479 - 481 (de Boor). Γεώργιος Μοναχός, Β' 772 (de Boor). Γενέσιος, 6 - 8 (Lesmüller - Werner - Thurn). Συνέχεια Θεοφάνη, 6 - 10 (Bonn). Θεοδόσιος Μελιτηνός, 139 - 140 (Tafel). Λέων Γραμματικός, 202 - 203 (Bonn). Σκυλίτζης, 9 - 10 (Thurn). Κεδρηγός, Β' 32 - 33 (Bonn). Ζωναρᾶς, Γ' 303 - 304 (Bonn). Τὶς πηγές ἀναλύει ἡ Σοὺ λ τ ἄ ν α Μ α υ ρ ο μ ἄ τ η - Κ α τ σ ο υ γ ι α ν ν ο π ο ὐ λ ο υ, *Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τούρκου στὶς πηγές*, Βυζαντινὰ 10 (1980), σελ. 219 - 236.

2. Πρβλ. Α. Ρ. Κ α ῆ δ α ν, *Armiane v sostave gospodstvujuščego klasa vizantijskoj imperii v XI - XII ov.*, Ἐρεβάν 1975, σελ. 117 - 118 καὶ Ρ. C h a r a n i s, *The Armenians in the Byzantine Empire*, Βsl 22 (1961), σελ. 161 - 240.

3. Ἀνάλογη περίπτωση παρατηρεῖται μὲ τὸν Θωμᾶ τὸ Σλάβο, ὁ ὁποῖος εἶναι μὲν ἀρμενικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ στὶς πηγές ἀναφέρεται ὡς Σλάβος.

4. Θεοφάνης, 315 (de Boor).

τινοὶ χρησιμοποίησαν τὸν ὄρο «Τοῦρκος» γιὰ νὰ δηλώσουν τοὺς Οὐγγρους. Κάθε ὅμως συσχέτιση μὲ τοὺς τελευταίους πρέπει νὰ ἐγκαταλειφτεῖ, ἀφοῦ οἱ Οὐγγροι ἐμφανίζονται στὸ Βυζάντιο πολὺ ἀργότερα¹. Ὁ P. Lemerle πάντως θεωρεῖ τὸν Βαρδάνη Ἀρμένιο².

Ὁ Θεοφάνης, κύρια πηγή γιὰ τὴν περίοδο πὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, μνημονεύει πολλοὺς ἀξιωματούχους μὲ τὸ ὄνομα Βαρδάνης³, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ συσχετισμὸς μὲ τὸν Βαρδάνη Τοῦρκο δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακριβωθεῖ μὲ βεβαιότητα⁴.

Ἡ πρώτη ἀσφαλῆς μνεία χρονολογεῖται τὸ 795 καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἄρνηση τοῦ Πλάτωνα, ἡγουμένου τῆς μονῆς Σακκουδίωνος καὶ θείου τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη, νὰ κοινωνήσῃ τὸν πατριάρχη Ταράσιο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἐπισκέφτηκε τὴ μονή. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ δεύτερος γάμος τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' μὲ τὴ Θεοδότη (795), ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριῶν στὸ μοναχικὸ κόσμο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ιδιαίτερα στοὺς μοναχοὺς τῶν μονῶν Σακκουδίωνος καὶ Στουδίου⁵. Ὁ πατριάρχης Ταράσιος ἦταν ἀρχικὰ ἀντίθετος μὲ τὴ σύναψη τοῦ γάμου, τελικὰ, ὅμως συγκατένευσε στὶς αὐτοκρατορικὲς ἐνέργειες: *Καὶ τοῦτο γνοὺς ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλε Βαρδάνιον, τὸν πατρικίον καὶ δομῆστικον τῶν σχολῶν, καὶ Ἰωάννην, τὸν κόμητα τοῦ Ὀψικίου, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ πόλει καὶ ἀπέκλεισεν εἰς ἐγκλείστραν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐν τῷ παλατίῳ*⁶. Ὁ Βαρδάνης στὴν πρώτη αὐτῆ μνεία ἔχει τὸ ἀξίωμα τοῦ δομῆστικου τῶν σχολῶν. Τὸ 797 παρουσιάζεται μὲ διαφορετικὸ ἀξίωμα, τοῦ στρατηγοῦ τῶν Θρακησίων: *Τοῦ δὲ ἁγίου πάσχα τῇ β' ἡμέρᾳ προῆλθεν ἡ βασίλισσα ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπὶ ὀχήματος χρυσοῦ ἐποχουμένη τέσσαρσιν ἵπποις λευκοῖς συρομένοι καὶ ὑπὸ τεσσάρων πατρικίων κρατουμένου, φημὶ δὴ Βαρδάνου, στρατηγοῦ τῶν Θρακησίων*⁷, καὶ Σισινίου, στρατηγοῦ τῆς

1. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, τόμ. Β', Βερολίνο 1958², σελ. 320.

2. Βλ. P. Lemerle, *Thomas le Slave*, TM 1 (1965), σελ. 264 σημ. 29.

3. Θεοφάνης, 438, 445, 470 (de Boor). Δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τίς χρονογραφίες τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου καὶ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ. Πρβλ. Δ. Α. Ζακυθηνοῦ, *Περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει*, ΕΕΒΣ 25 (1955), σελ. 134 καὶ σημ. 9.

4. Τὸ 766 μνημονεύεται ὁ Κωνσταντῖνος σπαθάριος καὶ βασιλικὸς πρωτοστράτωρ, γιὸς τοῦ πατρικίου Βαρδάνη (Θεοφάνης, 438 (de Boor)) καὶ τὸ 772 ὁ Βαρδάνης στρατηγὸς τῶν Ἀρμενικῶν (Θεοφάνης, 445 (de Boor)), οἱ ὁποῖοι δὲν πρέπει νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὸν Βαρδάνη Τοῦρκο. Πρβλ. R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines*, τόμ. Α', Ἀμστερνταμ 1967, σελ. 41, 478.

5. Πρβλ. J. B. Burg, *History of the Later Roman Empire, from Arcadius to Irene (395 - 802)*, τόμ. Β', ἀνατ. Ἀμστερνταμ 1966, σελ. 487· Θ. Κορρέ, *Τὸ ζήτημα τῆς δευτερογαμίας τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'*, Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 163· P. Speck, *Kaiser Konstantin VI*, Μόναχο 1978, σελ. 251 κ.εξ.

6. Θεοφάνης, 470 - 471 (de Boor).

7. Ὁ Guiland ταυτίζει τὸν Βαρδάνη δομῆστικο τῶν σχολῶν μὲ τὸν Βαρδάνη στρατηγὸ τῶν Θρακησίων. Βλ. Guiland, ὁ.π., σελ. 436. Στὴ συλλογὴ τῶν μολυβδοβούλλων Ζάχου - Βεγλερῆ ὑπάρχει βούλλα τοῦ 9ου αἰώνα, πὺ ἀποδίδεται, ἴσως ἐσφαλμένα, στὸν

Θράκης, και Νικήτα, δομεστίκων τῶν σχολῶν, και Κωνσταντίνου τοῦ Βοϊλά, ῥίψασα ὑπατείαν ἀφθόνως¹. Ὁ Βαρδάνης μνημονεύεται πρῶτα ὡς δομεστικός τῶν σχολῶν (13ο ἀξίωμα στὸ τακτικὸ Uspenskij) και ἔπειτα ὡς στρατηγὸς Θρακησίων (16ο ἀξίωμα στὸ τακτικὸ Uspenskij)². Ὑπάρχει σύγχυση στὶς πηγές σχετικὰ μὲ τὸ ἀξίωμα ποὺ εἶχε ὁ Βαρδάνης τὴν ἐποχὴ ποὺ ξεσπᾷ ἡ ἐπανάσταση. Ὁ Θεοφάνης, ὁ Γεώργιος Μοναχός, ὁ Γενέσιος, ὁ Θεοδόσιος Μελιτηνός, ὁ Κεδρηνός και ὁ Ζωναράς τοῦ προσδίδουν τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀνατολικῶν³. ἡ Συνέχεια Θεοφάνη τὸ ἀξίωμα τοῦ μονοστρατήγου τῶν πέντε θεμάτων τῆς Ἀνατολῆς⁴, ἐνῶ ὁ Σκυλίτζης τὸν ἀναφέρει ὡς δομεστικό τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς⁵, δηλαδὴ μὲ τὸ ἴδιο ἀξίωμα ποὺ μνημονεύεται στὴ Συνέχεια Θεοφάνη, προσαρμοσμένο ὅμως στὴν ἐποχὴ του.

Ὁ Βαρδάνης στὶς μνεῖες τοῦ 795 και τοῦ 797, ποὺ ἀναφέρονται σὲ δύο διαφορετικὲς δυναστικὲς ἀρχές — ἐποχὴ συμβασιλείας Εἰρήνης και Κωνσταντίνου ΣΤ' ἢ πρῶτη και ἐποχὴ μονοκρατορίας τῆς Εἰρήνης ἢ δεύτερη —, παρουσιάζεται ὡς εἰκονολάτρης, σύμμαχος και ὑποστηρικτὴς τῆς αὐτοκράτειρας. Μετὰ τὴ συνωμοσία τοῦ 790⁶, ποὺ κατεστάλη ἤδη πρὶν ἐκδηλωθεῖ, ἡ αὐτοκράτειρα χρειάζόταν στὴν Κωνσταντινούπολη κάποιον ἔμπιστο γιὰ τὴν ἐπιτήρηση τῶν τεσσάρων ταγμάτων τῆς βασιλεύουσας. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Βαρδάνης μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Θεοφάνη ὡς δομεστικός τῶν σχολῶν. Ἐξἄλλου, τὴν ἴδια ἐποχὴ (790) τὰ στρατεύματα τῆς πρωτεύουσας συγκατανεύουν στὴ νομιμοποίηση τῆς μονοκρατορίας τῆς Εἰρήνης⁷. Ὁ θεματικὸς στρατὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τῆς τάχθηκε ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ', γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο συσπειρώθηκε ὅλη ἡ ἀντίδραση γιὰ τὴν εἰκονολατρικὴ πολιτικὴ τῆς αὐτοκράτειρας. Ὅλα τὰ θέματα μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενικῶν ὑποστηρίζουν τὴν ἰσαυρικὴ πολιτικὴ ἰδεολογία⁸. Ἰδιαιτέρως στὸ θέμα Θρακησίων ὑπάρχει ἔντονη εἰκονοκλαστικὴ διάθεση, ποὺ ἐκπροσωπεῖται περισσότερο μὲ τὴ μεγάλη προσωπικότητα τοῦ Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντα. Ὁ ρόλος τῶν Θρακη-

Βαρδάνη στρατηγὸ Θράκης. Μήπως ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωση εἶναι Θρακησίων και ὄχι Θράκης, ὁπότε ἀνήκει στὸν Βαρδάνη Τοῦρκο, στρατηγὸ Θρακησίων; Βλ. G. Zacos - A. Vegliery, *Byzantine Lead Seals*, Βασιλεία 1972, ἀρ. 1750 Α.

1. Θεοφάνης, 474 (de Boor).

2. N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Παρίσι 1972, σελ. 47, 49.

3. Θεοφάνης, 479 (de Boor)· Γεώργιος Μοναχός, Β' 772 (de Boor)· Γενέσιος, 6 (Lesmüller - Werner - Thurn)· Θεοδόσιος Μελιτηνός, 139 (Tafel)· Κεδρηνός, Β' 32 (Bonn)· Ζωναράς, Γ' 303 (Bonn).

4. Συνέχεια Θεοφάνη, 6 (Bonn).

5. Σκυλίτζης, 9 (Thurn).

6. Θεοφάνης, 464 - 465 (de Boor).

7. Ὁ.π., 465.

8. Ὁ.π., 465 - 466.

σίων τὴν ἐποχὴ αὐτὴ φαίνεται ὅτι εἶναι καθοριστικὸς γιὰ τὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου¹. Οἱ Θρακῆσιοι συνηγοροῦν ἀνοιχτὰ ὑπὲρ τῆς πατροπαράδοτης πολιτικῆς τῶν Ἰσαύρων καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ ὑποστηρίζουν τὸν πραγματικὸ ἀπόγονό τους καὶ νὰ ἀντιπολιτευτοῦν τὴν εἰκονολατρεία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ Εἰρήνη ἐπιβάλλεται νὰ θέσει ὑπὸ τὸν πλήρη ἔλεγχό της τὸ ἐπικίνδυνο θέμα τῶν Θρακησίων. Τοποθετεῖ λοιπὸν ἕναν ἄνθρωπο τῆς ἐμπιστοσύνης της, τὸν Βαρδάνη, στρατηγὸ τοῦ κατεξοχὴν εἰκονομαχικοῦ θέματος. Ἴσως ἡ αὐτοκράτειρα νὰ διόρισε τὸν Βαρδάνη στρατηγὸ τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' (15 Αὐγούστου 797), ἀνταποκρινόμενη στὴν ἀπειλὴ ἐνὸς ἐπικείμενου ἐμφύλιου πολέμου. Οἱ δοκιμασμένες ἄλλωστε στρατιωτικὲς ἱκανότητες τοῦ νέου στρατηγοῦ² πρόσφεραν ἐχέγγυα ἐπιτυχίας.

Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τοῦ Βαρδάνη ὡς στρατηγοῦ τῶν Θρακησίων δὲν εἶναι γνωστὴ. Τὸ 803 παρουσιάζεται ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν³. Ὁ Νικηφόρος, πού ἔχει ἤδη ἀνέλθει στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης, εἶναι αὐτὸς πού μεταθέτει τὸν Βαρδάνη στὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν καὶ ἀργότερα τὸν ὀνομάζει μονοστράτηγο.

Ὁ νέος αὐτοκράτορας ἀναθεωρώντας τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς προκατόχου του ἀρνήθηκε, λίγο μετὰ τὴν ἀνοδὸ του στὸ θρόνο, νὰ καταβάλει στοὺς Ἀραβες τοὺς φόρους πού εἶχε ἀναλάβει νὰ πληρώνει ἡ αὐτοκράτειρα⁴, ὕστερα ἀπὸ τοὺς ταπεινωτικὸς ὅρους τῶν συνθηκῶν τοῦ 782 καὶ τοῦ 798. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ θὰ εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὴν ἐπανάληψη τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Προφανῶς οἱ ἀμυντικὲς ἱκανότητες τοῦ Βυζαντίου ἦταν ἀνεπαρκεῖς γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῶν Ἀράβων. Ὁ νέος αὐτοκράτορας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐνέργειες προβαίνει καὶ σὲ λήψη διοικητικῶν μέτρων, μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Βαρδάνη ὡς μονοστράτηγου τῆς Ἀνατολῆς, ἀκολουθώντας οὐδέτερη θρησκευτικὴ πολιτικὴ ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς βασιλείας του. Ἡ μαρτυρία πού ὑπάρχει στὴ Συνέχεια Θεοφάνη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία καὶ μονοστράτηγον τὸν Βαρδάνιον, ὃ Τούρκος ἐπίκλην, τῶν πέντε θεμάτων τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἐφορεῖαν

1. Πρβλ. R. J. Lilie, «Thrakien» und «Thraakesion». Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende der 7. Jahrhunderts, JÖB 26 (1977), σελ. 7 - 47.

2. Συνέχεια Θεοφάνη, 6 (Bonn).

3. Πρβλ. Guiland, ὁ.π., σελ. 436. Στὴ συλλογὴ Ζάχου - Βεγλερῆ ὑπάρχουν βοῦλλες πού ἀποδίδονται στὸν Βαρδάνη Τούρκο, μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου, βασιλικοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ στρατηγοῦ τῶν Ἀνατολικῶν. Βλ. Zacos - Vegler, ὁ.π., ἀρ. 1750 καὶ 1750 B.

4. J. B. Burg, *History of the Eastern Roman Empire, from the fall of Irene to the accession of Basil I (802 - 867)*, Λονδίνο 1912, σελ. 249 - 250. M. Canard, *La prise d'Héraclée et les relations entre Harun ar-Rashid et l'empereur Nicéphore Ier Byzantion* 32 (1962), σελ. 345 - 379.

καὶ πρόνοιαν διοικούμενον διὰ τε τὴν ἐν πολέμοις τόλμαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπανθούσας αὐτῷ ἀρετὰς¹, φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα².

Β'. Προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπανάσταση

Ἀπὸ τὸ ξεκίνημα τῆς σταδιοδρομίας τοῦ ὀ Βαρδάνης ἐμφανίζεται νὰ ἔχει ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ τάσεις πού μόνο σὲ ἐκπροσώπους τῆς ἄρχουσας τάξης δικαιολογοῦνται. Πιὸ συγκεκριμένα: ἡ ὑπαρξὴ ομάδας νέων ἀνθρώπων μὲ στρατιωτικὰ προσόντα, τῆς ὁποίας ὀ Βαρδάνης ἔχει τὴν ἀρχηγία, δηλώνει ὅτι ὀ τελευταῖος εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ συντηρεῖ ἕναν κύκλο ἀτόμων ἀφοσιωμένων σ' αὐτόν. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἐταιρεία»³, στὴν ὁποία συμμετέχουν ὀ Λέων Ἀρμένιος, ὀ Μιχαὴλ Τραυλὸς καὶ ὀ Θωμᾶς ὀ Σλάβος⁴, πρόσωπα πού ἔπαιζαν σπουδαῖο ρόλο στὴ μεταγενέστερη ἱστορία, ἀφοῦ οἱ δύο πρῶτοι ἔγιναν αὐτο-

1. Συνέχεια Θεοφάνη, 6 (Bonn).

2. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μονοστρατήγου τὸ χορηγοῦσε ὀ αὐτοκράτορας σὲ κρίσιμες περιόδους, σὲ ἔμπειρους στρατηγούς μὲ συγκεκριμένη χρονικὴ διάρκεια (Στ. Κυριακίδη, *Βυζαντινὰ Μελέται. Α. Τὸ Βολερόν*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φίλοσ. Σχ. Παν. Θεσ/νίκης 3 (1939), σελ. 291 - 494 καὶ εἰδικὰ σελ. 381· Hélène Ahnweiler, *Recherches sur l'administration de l'Empire byzantin aux IXe-XIe siècles*, BCH 84 (1960), σελ. 26, σημ. 3 καὶ σελ. 55 - 56 (= *Études sur les structures administratives et sociales de Byzance*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1971, ἀρ. VIII)· Oikonomides, ὀ.π., σελ. 333 - 334. Guiland, ὀ.π., σελ. 381). Τὸ ἀξίωμα τοῦ μονοστρατήγου, χωρὶς νὰ θεσμοθετηθεῖ ποτὲ — δὲν τὸ ἀναφέρουν ἄλλωστε τὰ τακτικά — ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ' (842 - 867). (Κυριακίδη, ὀ.π., σελ. 413 καὶ σημ. 1· Ahnweiler, ὀ.π., σελ. 57). Ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ρητὴ μνεῖα τοῦ Θεοφάνη, πού μνημονεύει ἕνα μονοστράτηγο τὸ 699 (Θεοφάνης, 371 (de Boor)) καὶ ἀργότερα μιὰ ἄλλη, πού ἀναφέρεται στὶς ἀντιζηλίους τῶν δύο εὐνοουμένων εὐνούχων τῆς Βιργίνης: Ἀέτιος ὀ πατρίκιος ἀπαλλαγεῖς Στανρακίον καὶ ἀπομερμνήσας τὸ κράτος εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν μετενέγκαι ἐσπευθεν, ὃν καὶ προεβάλετο μονοστράτηγον εἰς τε τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, αὐτὸς τὰ περαιτικά θέματα κατέχων, ἀνατολικούς καὶ τὸ Ὀπίκιον (Θεοφάνης, 475 (de Boor)). Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἀξίωμα, πού βρῖσκεται σὲ ἐξέλιξη, τὴν ὁποία οἱ σποραδικεῖς μνεῖες τῶν πηγῶν καὶ οἱ πενιχρὲς πληροφορίες δὲν καθιστοῦν ἐπαρκῶς γνωστὴ.

3. H. G. Beck, *Byzantinisches Gefolgschaftswesen*, Bayer. Akademie der Wissensch. Phil. - Hist. Kl., Sitzungsberichte 1965, σελ. 1 - 32 (= *Ideen und Realitäten in Byzanz*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1972, ἀρ. XI) καὶ εἰδικὰ σελ. 18 - 22. Εἰδικὰ γιὰ τὴ σχέση τοῦ Βαρδάνη μὲ τὸ Θωμᾶ βλ. Lemelle, ὀ.π., σελ. 266 (σημ. 42), 272 - 273.

4. Ἡ σύσταση «ἐταιρείας» δὲ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Γεώργιο Μοναχό· οἱ πρῶτες ἀναφορὲς παρουσιάζονται μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βαρδάνη σὲ ἕνα μοναχὸ στὸ Φιλομήλιο, προκειμένου νὰ ἐπικυρώσει τὶς διεκδικήσεις του στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο. Γιὰ τὶς παραλλαγὲς τῶν πηγῶν πού ἀναφέρουν τὴν πρόρρηση βλ. Κατσογιάννου-οποῦλου, ὀ.π., σελ. 223 - 224· γιὰ τὴν πολιτικὴ διάσταση τῶν προρρήσεων βλ. P. Charanis, *The Monk as an Element of Byzantine Society*, DOP 25 (1971), σελ. 74 - 75.

κράτορες και ο τελευταίος επαναστάτησε στην αρχή της βασιλείας του αυτοκράτορα Μιχαήλ Β' (821 - 823). Η δημιουργία της εταιρείας δεν αποτελούσε μόνο αυτοσκοπό, αλλά πιθανότατα και προκαταρκτική ενέργεια τόσο για την άνοδο του αρχηγού της στον αυτοκρατορικό θρόνο, όσο και για την κοινωνική ανέλιξη των υπολοίπων, δεδομένου ότι ήταν ταπεινής καταγωγής¹. Η ύπαρξη της εταιρείας παρέχει ακόμα τη δυνατότητα να διακρίνουμε την κοινωνική θέση του Βαρδάνη και των «εταίρων» του. Κατά γενική ομολογία των πηγών, οι δορυφόροι, όπως αποκαλούνται από τη Συνέχεια Θεοφάνη², είναι ταπεινής καταγωγής και τοποθετούνται υπό χείρα τούτου³. Από την άλλη πλευρά είναι φανερό ότι ο αρχηγός της εταιρείας δεν είναι τυχαίο πρόσωπο της βυζαντινής κοινωνίας. Είναι πατρίκιος, συγκλητικός, κατέχει επίκαιρες θέσεις στο στρατό και ακόμα διαθέτει έγγεια ιδιοκτησία.

Οι πληροφορίες που δίνουν οι πηγές για την περιουσία του Βαρδάνη είναι πενιχρές. Μια ομάδα πηγών αναφέρει ότι είχε ιδρύσει μοναστήρι στη νήσο Πρώτη⁴, όπου κατέφυγε μετά την αποτυχημένη επανάστασή του, ενώ μια άλλη ομάδα μιλά για κτήμα ή αγρό⁵. Ο Κεδρηνός, που αντιγράφει τον Σκυλίτζη, χρησιμοποιεί τον όρο «προάστειον»⁶: προς την μονήν ην αυτός κατεσκεύασε, προάστειον ούσαν αυτού⁷. Ο Κεδρηνός, ένδεχομένως, θέλοντας να δώσει την έννοια της μεγάλης ιδιοκτησίας, παραθέτει τον όρο αυτό. Έξάλλου, στις αρχές του 9ου αιώνα, η μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία είναι ακόμα καθεστώς, που έντοπίζεται ιδιαίτερα σε όρισμένες περιοχές του βυζαντινού χώρου⁸. Ο Βαρδάνης, λοιπόν, ως εκπρόσωπος της παλαιάς άρχουσας τάξης έχει στην κατοχή του έγγεια περιουσία, της οποίας η έκταση δεν θα πρέπει να ήταν άμελητέα⁹.

1. ...Ταπεινούς πάντας και άξήλους όντας και άρτίως εις γνώσιν άγομένους τοίς τά πολεμικά έγκειρισμένοις άρχάς· Συνέχεια Θεοφάνη, 7 (Bonn).

2. Ο.π.

3. Γενέσιος, 7 (Lesmüller - Werner - Thurn).

4. Θεοφάνης, 479 (de Boor)· Γεώργιος Μοναχός, Β' 772 (de Boor)· Λέων Γραμματικός, 202 (Bonn)· Θεοδόσιος Μελιτηνός, 140 (Tafel)· Ζωναράς, Γ' 304 (Bonn).

5. Γενέσιος, 8 (Lesmüller - Werner - Thurn)· Συνέχεια Θεοφάνη, 9 (Bonn)· Σκυλίτζης, 10 (Thurn).

6. Βλ. F. Dölger, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Darmstadt 1960, σελ. 115. "Ότι ύπήρχε μεγάλη ιδιοκτησία στο Βυζάντιο την εποχή αυτή, είναι γνωστό και από τó Βίο του Φιλαρέτου (Βλ. M. - H. Fourmy - M. Leroy, *La Vie de S. Philarète*, Byzantion 9 (1934), σελ. 85 - 170) και ακόμα από τó Βίο του Θεοδώρου Στουδίτη (PG 99, στ. 121B).

7. Κεδρηνός, Β' 33 (Bonn).

8. Βλ. Th. I. Uspenski j, *Voennoe ustroistvo vizantiiskoi imperii*, IRAIK 6/1 (1900), σελ. 1 - 54· Helga Köpstein, *Zu den Agrarverhältnissen*, στο Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus, Βερολίνο 1978, σελ. 14 - 22 και ειδικά σελ. 60 - 67.

9. Ο Βαρδάνης είχε διαλέξει τó ωραιότερο μέρος της νήσου Πρώτης. Βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Παρίσι 1975, σελ. 70 - 72.

Παραδοσιακά ἡ ἐξουσία ἀνήκει στοὺς παλιούς ἀριστοκράτες τῆς γῆς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν πλέον τὴν ἰσχὺ νὰ κρατηθοῦν στὴν ἐξουσία. Ἡ εἰσαγωγή τῆς θεματικῆς διοίκησης συντελεῖ στὴ σταδιακὴ διαμόρφωση μιᾶς νέας ἡγεμονεύουσας τάξης, προερχόμενης ἀπὸ τὶς τάξεις τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐξουσία τῆς τελευταίας ἀρχίζει νὰ σταθεροποιεῖται ἀπὸ τὸν 9ο αἰώνα καὶ ὑποβοηθεῖται σὲ πρώτη φάση ἀπὸ τὴν ὑπαλληλία τῆς Κωνσταντινούπολης¹. Στὴν παρακμασμένη παλιὰ ἄρχουσα τάξη, ποὺ ἐκφράζεται τὴν ἐποχὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ μὲ τὴν εἰκονολατρεία², ἀνήκει καὶ ὁ Βαρδάνης.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Εἰρήνης, μὲ τὴν εὐνοιοκρατία τῶν εὐνούχων στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὴ συνεχῆ ἀδυναμία ἀντιμετώπισης τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, ἐξάντλησαν τὴν ἰσχὺ τῆς. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 802 ἡ αὐτοκράτειρα ἀνατρέπεται ἀπὸ τὸν λογοθέτη τοῦ γενικοῦ, Νικηφόρο³. Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει ὀνομαστικὰ τοὺς κύριους συνεργάτες τῆς συνωμοσίας καὶ λέει κατόπιν ἄριστᾶ ὅτι συμμετεῖχαν σ' αὐτὴ, ἀφοῦ ἐξαπατήθηκαν καὶ τινες τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ τῶν ταγματῶν⁴. Ἡ θέση τοῦ Βαρδάνη ὡς στρατηγοῦ τοῦ εἰκονομαχικοῦ θέματος τῶν Θρακησίων, τὸν ἐμποδίζει νὰ ἀντιταχθεῖ στὴν ἀνατροπὴ τῆς Εἰρήνης. Εἶδαμε ὅτι ὁ Βαρδάνης, λίγο μετὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Νικηφόρου, μετατίθεται στὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸ προπύργιο τῶν τελευταίων μεγάλων γαιοκτημόνων⁵, καὶ κατεπέκταση τῆς παλιᾶς ἄρχουσας τάξης. Ὁ Βαρδάνης, ὅμως, ἐπαναστατεῖ ἐννέα μῆνες μετὰ, ὅταν βρίσκεται στὸ φυσικὸ του περίγυρο, τῶν παλιῶν ἀριστοκρατῶν, καὶ γνωρίζει ὅτι ἡ ἀπήχηση τῆς εἰκονολατρείας θὰ «κινήσει» τοὺς δυσαρεστημένους.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ἔρχεται νὰ δηλώσει τὴν ἀντίθεση μιᾶς συγκεκριμένης μερίδας τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ἀνοδο τοῦ Νικηφόρου στὸ θρόνο, ἐνὸς ἀντιπάλου τῆς θρησκευτικῆς καὶ γενικότερα κοινωνικῆς πολιτικῆς τῆς Εἰρήνης. Ἡ στάση τοῦ Νικηφόρου στὸ ἐπίμαχο θρησκευτικὸ θέμα τοῦ 8ου

1. Βλ. G. Ostrogorsky, *Observations on the Aristocracy in Byzantium*, DOP 25 (1971), σελ. 3-5· Rosemary Morris, *Powerful and the Poor in tenth Century Byzantium: Law and Reality*, Past and Present 73, Νοέμβριος 1976, σελ. 3 - 27.

2. Βλ. M. J. a. Siuziumov, *Problemy ikonoborčestva v Vizantii*, Učeniye Zapiski sverdlovskogo pedagogičeskogo instituta 4 (1948), σελ. 81 κ.ἐξ. F. Winkelman, *Zum byzantinischen Staat (Kaiser, Aristokratie, Heer)*, στὸ Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus, Βερολίνο 1978 σελ. 180, 185.

3. Bury, *Later Roman Empire*, σελ. 482 - 490. Πρβλ. W. E. Kaegi Jr., *Byzantine Military Unrest 471 - 843*, "Αμστερνταμ 1981, σελ. 244 - 245.

4. Θεοφάνης, 476 (de Boor). Μόνον ὁ Ζωναρᾶς, Γ' 303 - 304, συσχετίζει τὸν Νικηφόρο μὲ τὸν Βαρδάνη: καὶ οὐδὲ τῶν συναραμένων αὐτῶ εἰς τὸ βασιλεῦσαι ἐφείσατο, ἀλλὰ τὸν μὲν Τριφύλλιον φαρμάκῳ ἀνείλε, τὸν δὲ πατρίκιον Βαρδάνην καὶ στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, φ̄ Τουρκοῦ ἦν ἐπίκλησις, . . ., ἐστέρησε τοῦ φωτός. Ὁ Τριφύλλιος ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ ἀπὸ τὸν Θεοφάνη, 476, ὡς συνεργὸς τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου στὴν ἀνατροπὴ τῆς Εἰρήνης.

5. "Ο.π., σελ. 208 σημ. 8.

αίωνα ήταν ουδέτερη¹. Με έντεχνο τρόπο απέφυγε να υιοθετήσει τη λατρεία τῶν εικόνων και παράλληλα να θίξει τοὺς εἰκονολάτρεις. Προσπάθησε να κρατήσει πολιτική ἰσορροπία τῶν ἀντιμαχομένων και να προσεταιριστεῖ τὸ λαό, προβαίνοντας στὶς γνωστὲς οικονομικὲς - κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις. Ἀντίθετα, μετὰ τὰ μέτρα αὐτά, ὁ νέος αὐτοκράτορας τάσσεται ἐναντίον τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας, ἰδιωτικῆς και μοναστικῆς, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία και οἱ γαιοκτῆμονες χάνουν τὴν μέχρι τώρα εὐνοια ποὺ τοὺς εἶχε προσφέρει ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη².

Σύμφωνα με δύο ἀπὸ τὶς ἀφηγηματικὲς πηγές, ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ὀφείλεται στὴ δυσἀρέσκεια ποὺ δημιουργήθηκε μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν «κακώσεων» τοῦ Νικηφόρου: *Ἐμίσει μὲν οὖν τότε τὸν Νικηφόρον τὸ ὑπήκοον τῷ βάρει πιεζόμενον τῶν δημοσίων τελῶν, ὃ γέγονέ πως και ἀφορμὴ και σύνδρομον ἐκείνῳ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀναφέρεται στὴ Συνέχεια Θεοφάνη³ και στὸν Κεδρηνὸ ἀργότερα, και τῶν θεμάτων πολλὰ καταναγκαζομένων διὰ τὰς ἐπιτεθείσας αὐτοῖς ἀπαιτήσεις παρὰ Νικηφόρου⁴.*

Ἡ μέχρι τώρα ἔρευνα⁵ δὲν ἔχει καθορίσει με ἀπόλυτη χρονολογικὴ ἀκρίβεια τὸ χρόνο ποὺ ἐξαγγέλθηκαν τὰ νέα οικονομικὰ μέτρα. Εἶναι πάντως ἀδύνατο σὲ διάστημα ἐννέα μηνῶν, ἀπὸ τὴν ἀνοδο τοῦ Νικηφόρου στὸ θρόνο (Ὀκτώβριος 802) ὡς τὴν ἐκδήλωση τῆς ἐπανάστασης τοῦ Βαρδάνη (Ἰούλιος 803), νὰ εἶχαν ἐξαγγελθεῖ και ἐφαρμοστεῖ ὅλα τὰ νέα μέτρα. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ σειρά οικονομικῶν διατάξεων, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζονται σταδιακά, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορα: οἱ πρῶτες «κακώσεις», στὶς ὁποῖες περιλαμβάνεται ἡ ἐπιβολὴ τοῦ «καπνικοῦ»⁶, προκάλεσαν ἀντίδραση. Εἰδικὰ γιὰ τὸ «καπνικὸ» ὁ νόμος ὑποχρέωνε τοὺς παροίκους τῶν ναῶν, τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων και τῶν βασιλικῶν μονῶν νὰ ἀρχίσουν τὴν καταβολὴ του ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 802. Παράλληλα ἀφαιρέθηκαν τὰ ἀποδοτικότερα κτήματα τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων και τῆς ἐκκλησίας, γιὰ νὰ προσαρτηθοῦν στὴ «βασιλικὴ κουρατορία», ἐνῶ οἱ φορολογικὲς ὑποχρεώσεις τῶν ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων μεταβιβάστηκαν στοὺς πρώτους ἰδιο-

1. Bury, *Eastern Roman Empire*, σελ. 38.

2. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, Μόναχο 1963³, σελ. 156 - 157.

3. Συνέχεια Θεοφάνη, 8 (Bonn). Ἀκόμα ὁ Σκουταριώτης (Kaegi, ὁ.π., σελ. 245) ἀναφέρει ὅτι ἡ ἄρνηση τοῦ Νικηφόρου νὰ πληρώσει τοὺς στρατηγούς τῶν θεμάτων, τοὺς ὀδήγησε στὴν ἀνακήρυξη τοῦ Βαρδάνη σὲ αὐτοκράτορα.

4. Κεδρηνός, Β' 32 (Bonn).

5. Βλ. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Ἡ οικονομικὴ και δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α'*, Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου, Ἀθήνα 1960, σελ. 414 - 431. Πρβλ. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους*, τ. Α', Ἀθήνα 1979, μετφρ. Ἰ. Παναγόπουλου, ἐπιμ. Εὐ. Χρυσοῦ, σελ. 261 - 263 ὅπου πολλὲς βιβλιογραφικὲς προσθήκες στὸ ἀρχικὸ κείμενο.

6. Πρβλ. Χριστοφιλοπούλου, ὁ.π., σελ. 431.

κτῆτες¹. Μὲ τὸ «καπνικὸ» ὁ Νικηφόρος προσπαθεῖ νὰ ἀποσπάσει φορολογικὰ τοὺς παροίκους τῶν μονῶν, τῶν ναῶν καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ οἰκονομικὸ μέτρο πού δὲν ἐπιβαρύνει τοὺς παροίκους, ἐφόσον ἡ μεταβολὴ ἀφορᾷ στὸ φορολήπτη καὶ ὄχι στὸ φορολογούμενο. Ἐὰν δεχτοῦμε τελικὰ ὅτι ὁ νέος αὐτὸς νόμος θεσμοθετήθηκε στὸν πρῶτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου, τότε μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ «καπνικὸ» ἦταν ὁ φόρος πού προκάλεσε τὴ δυσἀρέσκεια στοὺς μοναστικούς κύκλους καὶ στοὺς παλιούς ἀριστοκράτες τῆς γῆς.

Σύμφωνα μὲ μνεία τοῦ ἀνέκδοτου βίου τοῦ Εὐθυμίου τῶν Σάρδεων², ὁ αὐτοκράτορας ἐξόρισε στὴν Πανταλαρία τὸν Εὐθύμιο μαζί μὲ δύο ἄλλους μητροπολίτες, τὸν Εὐδόξο Ἀμορίου καὶ τὸν Θεοφύλακτο Νικομηδείας, ἐπειδὴ εἶχαν συμπράξει μὲ τὸν ἐπαναστάτη. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δὲν ἔδωσε παρόλα αὐτὰ θρησκευτικὸ χαρακτήρα στὴν ἐπανάσταση. Ὁ Βαρδάνης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ ἓνα μέρος τῆς ἐκκλησίας, εἶχε μερικὴ λαϊκὴ ὑποστήριξη. Ἀπὸ τῆς Συνέχεια Θεοφάνη παραδίδεται ὅτι ὁ λαὸς συμμετεῖχε στὴν ἀνακήρυξη τοῦ Βαρδάνη σὲ αὐτοκράτορα καὶ ἀκόμα ὅτι ἀνήγειρε ναὸ πρὸς τιμὴν του³. Ἡ ἀνέγερση ναοῦ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς εἰκονολατρικὴ ἐκδήλωση καὶ δείχνει τὴ συμμετοχὴ τῶν εἰκονολατρῶν στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἡ λαϊκὴ ὑποστήριξη δὲν θὰ διαρκέσει ὅμως γιὰ πολὺ, ὅταν ἐμφανιστοῦν οἱ στόχοι τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπανάστασης. Ὁ Βαρδάνης εἶχε ἀκόμα στὸ πλευρό του, ὡς μονοστράτηγος τῆς Ἀνατολῆς, ὀλόκληρο τὸ μικρασιατικὸ στρατό, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θέμα τῶν Ἀρμενικῶν, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀντιτάχθηκε στὴν ἐπανάσταση⁴. Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ στρατοῦ ἦταν μεγάλη, ἀφοῦ ὁ ἐπαναστάτης εἶχε ἤδη φροντίσει νὰ φανεῖ εὐάρεστος στὸ στρατεύμα, διανέμοντας δίκαια τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου⁵. Ἡ στρατολόγηση ἐθνικῶν μειονοτήτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν ἐπανάσταση εἶναι, κατὰ τὴν H. Ahrweiler, πολὺ πιθανή⁶.

1. Πέμπτην, τοὺς τῶν εὐαγῶν οἴκων παροίκους τοῦ τε ὀρφανοτροφείου καὶ τῶν ξενόνων καὶ γηροκομείων τε καὶ ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων βασιλικῶν τὰ καπνικὰ ἀπαιτεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ τυραννίδος, τὰ δὲ κρείττονα τῶν κτημάτων εἰς τὴν βασιλικὴν κουρατορίαν αἰρεσθαι, τὰ μέντοι τέλη αὐτῶν ἐπιτίθεσθαι τοῖς ἐναπομείνανσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς εὐαγεῖς οἴκους κτήμασι καὶ παροίκους, ὡς διπλοῦσθαι πολλῶν τὰ τέλη, τῶν οἰκίσεων στενομένων αὐτοῖς καὶ τῶν χωρίων· Θεοφάνης, 486 - 487 (de Boor).

2. Βλ. J. Gouillard, *Une oeuvre inédite du patriarche Méthode*, BZ 53 (1960), σελ. 36 - 46 (= *La vie religieuse à Byzance*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1981, ἀρ. IX) καὶ εἰδικὰ σελ. 38.

3. Συνέχεια Θεοφάνη, 8 (Bonn).

4. Πρβλ. Lemerle, *Thomas...*, ὁ.π., σελ. 289, σημ. 122· Kaegi, ὁ.π., σελ. 256 - 257.

5. Συνέχεια Θεοφάνη, 9 (Bonn). Πρβλ. Kaegi, ὁ.π., σελ. 301 - 302.

6. Hélène Ahrweiler, *L'Asie Mineure et les invasions arabes (VIIe - IXe siècles)*, *Revue Historique* 227 (1962), σελ. 6 - 7 σημ. 1.

Ἐφετηρία τῆς ἐξέγερσης ἦταν πιθανότατα τὸ Ἄμorio, πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν¹, κατὰ τὴν ἄποψη πολλῶν ἐρευνητῶν. Οἱ δεσμοὶ τοῦ Βαρδάνη μετὰ τὴν περιοχὴ εἶναι παλαιοί, ἀφοῦ, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἀποτελοῦσε τὴν ἀκρόπολη τῶν τελευταίων μεγάλων γαιοκτημόνων· ἄλλωστε καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀμορίου ἀναμειγνύεται στὸ κίνημα. Ἴσως ἐκεῖ νὰ ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτωρ². Ὁ ἐπαναστατημένος στρατός, λοιπόν, ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ Ἄμorio καὶ ἀκολουθώντας τὴ στρατιωτικὴ ὁδὸ ποῦ περνᾷ ἀπὸ τὸ Δορύλαιο, κατευθύνεται πρὸς τὴ Χρυσούπολη³, μετὰ φανερὴ διάθεση νὰ ἀπειλήσει τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ὑποδοχὴ ποῦ τοῦ ἐγίνε ἐκεῖ θὰ πρέπει νὰ ἦταν πολὺ χλιαρὴ, γι' αὐτὸ ἀναχωρεῖ μετὰ κατεύθυνση πρὸς Μαλάγινα⁴, σημαντικὸ στρατιωτικὸ σταθμὸ ἀνεφοδιασμοῦ, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ εὑρίσκει ἀπὸ τὸν ἐκεῖ σταθμευμένο στρατὸ τὴν ὑποστήριξη ποῦ δὲν τοῦ εἶχαν προσφέρει στὴ Χρυσούπολη. Ἡ προσπάθεια ἔμεινε ἄκαρπη, γιατί στὸ μεταξὺ κατέφτασε ὁ Νικηφόρος. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ αὐτοκράτορα συμμετεῖχαν Παυλικιανοί⁵, στίς μαγικὲς τελετουργίες τῶν ὁποίων ἀποδίδει ὁ Θεοφάνης τὴν τελικὴ ἐπικράτηση τοῦ Νικηφόρου.

Οἱ «ἐταῖροι» τοῦ Βαρδάνη διαπιστώνουν ὅτι τὰ συμφέροντά τους δὲν ἐναρμονίζονται πλέον μετὰ ἐκεῖνα τοῦ ἀρχηγοῦ τους καὶ τὸν ἐγκαταλείπουν, προσχωρώντας στὸν αὐτοκρατορικὸ στρατό. Οἱ δύο λιποτάκτες ἐκπροσωποῦν τὴ νέα ἀνερχόμενη δύναμη τῶν ἀξιωματούχων τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ, ποῦ φτάνουν,

1. Βλ. A. Pertusi, *Costantino Porfirogenito, De Thematis*, Βατικανὸ 1952, σελ. 114 - 115.

2. Γιὰ τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν σχετικὰ μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Βαρδάνη σὲ αὐτοκράτορα βλ. Κατσουγιαννοπούλου, ὁ.π., σελ. 224 - 227.

3. Θεοφάνης, 479 (de Boor)· Γεώργιος Μοναχός, Β' 772 (de Boor)· Συνέχεια Θεοφάνη, 9 (Bonn)· Θεοδόσιος Μελιτηνός, 138 - 140 (Tafel)· Λέων Γραμματικός, 202 (Bonn). Ὁ Γενέσιος καὶ ὁ Σκυλίτζης δὲν ἀναφέρουν τὸν τόπο, ὅπου κατευθύνθηκε ὁ Βαρδάνης, ἀλλὰ ἀόριστα τοποθετοῦν τὸ χῶρο στρατοπέδουσής του στὴ Βιθυνία· Γενέσιος, 7 (Lesmüller-Werner-Thurn), Σκυλίτζης, 10 (Thurn). Τὸ χρονικὸ τοῦ Iohannes Venetus (ἐκδ. G. Monticolo, *Fonti per la storia d'Italia IX* (1890) 100), τοποθετεῖ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη, στὴν περιοχὴ Tarsaticum τῆς Κροατίας· πρβλ. J. P. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Ὁξφόρδη 1958, σελ. 87 σημ. 2 καὶ Burg, ὁ.π., σελ. 329 σημ. 1. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Βαρδάνης δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν Κροατία. Ἐνδεχομένως ὑπάρχουν δύο ἐκδοχὲς γιὰ τὸ θέμα: ἢ ὅτι ὑπάρχει σύγχυση στὶς πηγὲς σχετικὰ μετὰ τὸν τόπο διεξαγωγῆς τῆς ἐπανάστασης καὶ ταυτίζουν τὴν Ταρσία τῆς Βιθυνίας μετὰ τὴν περιοχὴ Tarsaticum τῆς Δαλματίας ἢ ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ἦταν τόσο ἀπειλητικὴ γιὰ τὴν αὐτοκρατορία, ὥστε νὰ τὴ συγκρατήσουν οἱ χρονικογράφοι μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ στενὰ βυζαντινὸ χῶρο καὶ νὰ τὴ γενικεύσουν, ἀναφέροντάς τὴν μετὰ κάθε εὐκαιρία.

4. Βλ. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Ἀμστερταμ 1962, σελ. 203.

5. Θεοφάνης, 488 (de Boor). Πρβλ. P. Lemerle, *L'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure d'après les sources grecques*, TM 5 (1973), σελ. 80 καὶ Θ. Κορρέ, *Οἱ διώξεις τῶν Παυλικιανῶν ἐπὶ Μιχαὴλ Α'*, Βυζαντινὰ 10 (1980), σελ. 209 - 210.

ξεκινώντας σταδιακά από τις χαμηλές στις υψηλότερες βαθμίδες τῆς ἱεραρχικῆς κλίμακας. Μόνο ὁ Θωμᾶς παραμένει ὑποστηρικτῆς τῆς ἐπανάστασης, πιστεύοντας στή ρομαντικὴ ἰδέα τῆς εἰκονολατρίας. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀνταμείβοντας τοὺς λιποτάκτες, διόρισε τὸν Λέοντα κόμη τῶν φοιδεράτων καὶ τὸν Μιχαὴλ κόμη κόρτης, καὶ τοὺς χάρισε συνάμα σπίτια στὴν Κωνσταντινούπολη¹. Τότε ὁ Βαρδάνης ἀποφάσισε, ὅσο ἦταν ἀκόμα καιρὸς, νὰ ζητήσει (λόγους ἀπαθείας) ἀπὸ τὸν Νικηφόρο, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔστειλε «λόγον ἐνυπόγραφον», μὲ τὶς ὑπογραφές τοῦ πατριάρχου Ταράσιου καὶ ἄλλων τῶν συγκλητικῶν, μαζί μὲ τὴ ρητὴ διαβεβαίωση ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ συνεργάτες του δὲν ἐπρόκειτο νὰ πειραχτοῦν. Ὡς ἐχέγγυο τῶν ὑποσχέσεων τοῦ ἔστειλε ἀκόμα τὸ χρυσὸ σταυρὸ πού συνήθιζε νὰ φορᾷ ὁ αὐτοκράτορας².

Ἡ ἐπανάσταση διάρκεσε σχεδὸν δύο μῆνες. Ὁ Βαρδάνης ἐγκατέλειψε τὸ στρατό του στὶς 8 Σεπτεμβρίου καὶ κατέφυγε στὴ μονὴ τοῦ Ἡρακλείου στὴν Κίο τῆς Βιθυνίας³, ἀκολουθώντας τὸ δρόμο πού περνᾷ ἀπὸ τὴ Νίκαια καὶ τὶς βόρειες ἀκτὲς τῆς λίμνης Ἀσκανειάδος. Ἐκεῖ ἐκάρη μοναχός, παίρνοντας τὸ ὄνομα Σάββας⁴: καὶ εὐρὼν τὸ ἀπολυθὲν χελάνδιον τοῦ βασιλέως ἐπὶ τούτῳ ἀπεκάρθη καὶ ἐνεδύσατο στολὴν μοναδικήν, καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῷ ἀπῆλθεν ἐν τῇ νήσῳ τῇ λεγομένῃ Πρώτῃ⁵.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασης, ὁ αὐτοκράτορας καθαιρεῖ τὸν Βαρδάνη ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του, συλλαμβάνει τοὺς στρατηγούς τῶν θεμάτων καὶ ἀφήνει ἀπλήρωτο τὸ στρατό⁶. Ὁ Νικηφόρος ὅμως δὲ σταμάτησε ἐκεῖ. Ἡ αἴσια καταστολὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος δὲν τοῦ πρόσφερε μεγάλη ἀσφάλεια. Τὸ Δεκέμβρη τοῦ 803 ὁ Βαρδάνης τυφλώνεται στὸ ἰδιόκτητο μοναστήρι του ἀπὸ κάποιους Λυκάονες⁷. Ἡ ἀνάμειξη τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι ἀναμφισβήτητη. Ἡ

1. ... ἄθλον ὁ μὲν τὴν φοιδεράτων καὶ βασιλικὸν οἶκον τοῦ Ζήνωνος καὶ τὸν Δαγισθέα, ὁ δὲ τὴν τῆς κόρτης κόμητος ἀρχὴν καὶ τὸν τοῦ Καριανοῦ οἶκον· Συν. Θεοφάνη, 9 (Bonn). Πρβλ. B u r y, ὅ.π., σελ. 13.

2. ... καὶ τὸ χρυσοῦν σταυρίδιον, ὁ παρὰ τοῦ Νικηφόρου φοροῦμενον αὐτῷ ἀπέσταλτο πρὸς ἀσφάλειάν τε καὶ πίστωσιν· Συνέχεια Θεοφάνη, 9 (Bonn). Βλ. καὶ Γενέσιο, 7 (Lesmüller - Werner - Thurn)· πρβλ. B u r y, ὅ.π., σελ. 13.

3. Ὁ Θεοφάνης, 479 (de Boor), ἀναφέρει ὅτι ὁ Βαρδάνης κατῆλθεν ἐν τῷ Κίῳ τῆς Βιθυνίας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἡρακλείου, ἐνῶ ὁ Κεδρηνός, Β' 33 (Bonn) καὶ ἀπελθὼν ἐν τῷ Καταβολίῳ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἡρακλείου. Πρόκειται γιὰ διαφορετικὸ ὄνομα πού δίνεται στὴν Κίο, ἢ γιὰ τοποθεσίαν πού βρίσκεται πολὺ κοντὰ σὲ αὐτή· πρβλ. C. M a n g o, *The Monastery of St. Abercius at Kursunlu (Elegmi) in Bithynia*, DOP 22 (1968), σελ. 172 σημ. 14.

4. Συνέχεια Θεοφάνη, 10 (Bonn)· ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ πληροφοροῦμαστε ἐπίσης τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας τοῦ Βαρδάνη, Δομνίας, καὶ ὅτι τὸν ἀκολουθῆσε μαζί μὲ τὴν κόρη τους στὴ μοναστικὴ ζωὴ τῆς νήσου Πρώτης. Συνέχεια Θεοφάνη, ὅ.π.

5. Θεοφάνης, 479 (de Boor).

6. Ὁ.π. καὶ πρβλ. K a e g i, ὅ.π., σελ. 257.

7. Γιὰ τὴν τύφλωση τοῦ Βαρδάνη πού μνημονεύεται στὶς πηγές βλ. Κ α τ σ ο υ γ ι α ν -

πληροφορία που δίνει ο Θεοφάνης — *τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιανῶν καλουμένων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν κατὰ Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν*¹ δείχνει ὅτι οἱ Λυκάονες πού τύφλωσαν τὸν Βαρδάνη δὲν ἦταν ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Παυλικιανούς, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ὡς συνεργάτες τοῦ Νικηφόρου. Ἡ στάση ἀκόμα πού κράτησε πρὸς τοὺς ἐκτελεστὲς τῶν διαταγῶν του ἦταν ἀνεκτική. Ἀπειλήσε βέβαια, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου, ὅτι θὰ ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν στοὺς «λυκανθρώπους», ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὴν ἐκτέλεσε².

Μὲ τὴν ἐπανάσταση τῶν ἀρχῶν τοῦ 9ου αἰώνα ἔχει σχετιστεῖ ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Καθάρων, πού εἶχε ἱεουργήσει στὸ γάμο τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' μὲ τὴ Θεοδότη καὶ γι' αὐτὸ εἶχε καθαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα. Τρία χρόνια μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασης, ὁ αὐτοκράτορας ἀποκατέστησε τὸν Ἰωσήφ στὴν ἱεραρχία. Ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη ὑπαινίσσεται ὅτι ἡ ἀποκατάσταση ἔγινε ὡς *παραίτιον* (Ἰωσήφ) *γεγονότα εἰρήνης*³, ἐνῶ τὸ *Synodikon Vetus* συμπληρώνει, ὅτι μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Ἰωσήφ *τερματίστηκε ἀνάμακτα ἡ ἐπανάσταση τοῦ Τούρκου*⁴. Ἡ ἀποψη τοῦ Bury καὶ ἀργότερα τοῦ Ostrogorsky⁵, ὅτι μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰωσήφ ὁ Νικηφόρος θέλησε νὰ ἐπιβάλλει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ αὐτοκράτορα στὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, συμπληρώνεται καὶ ἐνισχύεται μὲ τὶς δύο προαναφερθεῖσες μνεῖες. Σίγουρα ὁ λόγος τῆς ἀποκατάστασης δὲν ἦταν ἡ εὐνοϊκὴ μεσολάβηση τοῦ Ἰωσήφ στὴν ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη⁶. Ἡ πράξη αὐτὴ τοῦ Νικηφόρου ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς του πολιτικῆς καὶ ἐπιπλέον ἐντάσσεται στὴν ἀναθεώρηση τῆς ἀντίστοιχης πολιτικῆς τῆς Εἰρήνης. Ἐξάλλου, ἡ ἀντιδραστικὴ στάση τοῦ κύκλου τῶν Στουδίων, μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου (806), οὐσιαστικὰ ἐπέβαλε στὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνακίνηση τῆς δευτερογαμίας τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ', γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅτι μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἰσχυρότερος ἦταν ὁ αὐτοκράτορας. Γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἐκκλησιαστικὸ θέμα, ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ἦταν πρόσχημα τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ νὰ ἐπιμείνει στὴ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του.

νοποῦλου, ὁ.π., σελ. 224. Νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέση ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού τύφλωσαν τὸν Βαρδάνη καὶ στὸ τάγμα τῶν φουδεράτων, ὅπως ὑπέθεσε ἀρχικὰ ὁ Stein. Βλ. σχετικὰ W. T. Treadgold, *Notes on the Numbers and Organisation of the Ninth-Century Army*, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 21 (1980), σελ. 272 καὶ σημ. 16.

1. Θεοφάνης, 488 (de Boor).

2. Ὁ.π.

3. Βίος Θεοδώρου Στουδίτη, ὁ.π., στ. 265D.

4. Βλ. J. Duffy - J. Parker, *The Synodikon Vetus*, *Dumbarton Oaks*, Washington D. C. 1979 (CFHB 15), σελ. 128 - 129.

5. Bury, ὁ.π., σελ. 31 - 34. Ostrogorsky, *Geschichte...*, ὁ.π., σελ. 157-158.

6. Alexander, ὁ.π., σελ. 86 - 87.

Γ'. Συμπεράσματα

Ἡ ἐξέγερση τοῦ Βαρδάνη ἀπασχόλησε σοβαρά τὸ Βυζάντιο στὶς ἀρχές τοῦ 9ου αἰώνα. Πρόκειται γιὰ ἐπαναστατικὸ κίνημα ἑνὸς ἐκπροσώπου τῆς παλιᾶς ἄρχουσας τάξης, πού διεκδικεῖ συμφέροντα παρωχημένης πλέον ἐποχῆς, καὶ πού οὔτε λαϊκὸ ἔρεισμα εἶχε, οὔτε τὸ θρησκευτικὸ πρόσχημα χρησιμοποίησε. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ἐκδηλώνεται σὲ περίοδο σαφῶς μεταβατικῆ. Οἱ νέοι θεσμοὶ καὶ οἱ καινούριες τάσεις δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀποκτήσει σ' ὅλη τους τὴν ἔκταση τῆ σημασία πού θὰ ἔχουν ἀπὸ τὸν 9ο αἰώνα καὶ ἐξῆς, ἀλλὰ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀρχίζουν νὰ ἐπιβάλλονται καὶ νὰ διαμορφώνονται ὀλοένα καὶ περισσότερο. Παράλληλα, ἡ ἀνυπαρξία δυναστικοῦ οἴκου στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης εὐνοεῖ τὴν ἀναταραχὴ καὶ τὶς ἐσωτερικὲς ἀνακατατάξεις. Δύο δυνάμεις τείνουν νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία: ἡ ἀνώτατη διοικητικὴ ὑπαλληλία τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀκόμα τὴ δυναμικὴ παρουσία τοῦ 10ου αἰώνα, καὶ οἱ σταθερὰ ἀνερχόμενοι ἀξιωματικοὶ τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ὑπαλληλίας προσπαθοῦν μὲ τὴν ἀνανέωση παλιῶν θεσμῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴ νέων νὰ ἰσχυροποιήσουν τὴ θέση τους: ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ στρατιωτικοὶ διεκδικοῦν σοβαρὰ τὴν ἐξουσία, ἀφοῦ οἱ κίνδυνοι τῆς αὐτοκρατορίας ἐπιβάλλουν παραδοσιακὰ τὴν ἀνάδειξη στὸ θρόνο περισσότερο ἑνὸς στρατηγοῦ, παρὰ ἑνὸς διοικητικοῦ. Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ στρατοῦ ἐμφανίζονται πλέον ἐνεργὰ στὸ προσκήνιο, συμμαχώντας μὲ τὴν ὑπαλληλία.

Ἡ εἰκονολατρεία, πού χρησιμοποιοεῖται τώρα ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς παλιᾶς ἄρχουσας τάξης ὡς κίνητρο γιὰ νὰ ἐπαναστατήσουν, ἀποσκοπεῖ ὄχι τόσο στὴν ἀποκατάσταση τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ στὴν ἐπιστροφή σὲ προγενέστερα δεδομένα. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἠχηρὴ ἐκδήλωση δυσαρέσκειας, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου. Εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος, ξεκινώντας μὲ τὶς καλύτερες προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας, σταμάτησε τὴν ἀνοδικὴ του πορεία τῆ στιγμῆ πού εἶχε φτάσει ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ φόβο μήπως χυθεῖ αἷμα χριστιανικὸ, ὅπως ἀναφέρεται στὶς πηγές. Ἡ προδοσία τῶν «εταίρων» καὶ τοῦ στρατοῦ πού ἔκλινε τελικὰ ὑπὲρ τοῦ Νικηφόρου, ἡ ὀριστικὴ περιθωριοποίηση τῆς παλιᾶς ἄρχουσας τάξης πού ἐκπροσωποῦσε ὁ Βαρδάνης, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἀσυνέχεια τῆς λαϊκῆς συμμετοχῆς, ὀδήγησαν στὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος.

